

УДК 929 Сковорода

Іван Яцканин
(*Праїїв, Словаччина*)

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА У СЛОВАЦЬКІЙ СВІДОМОСТІ¹

У студії аналізується шлях творчості Григорія Сковороди до словацького читача в ХХ сторіччі.

Ключові слова: *творчість Григорія Сковороди, Зіна Генік-Березовська, Мікулаш Неврлий, Чехія, Закарпаття, переклади.*

В статтє анализируеться путь творчества Григория Сковороды к словацкому читателю в ХХ столетии.

Ключевые слова: *творчество Григория Сковороды, Зина-Генык Березовская, Микулаш Неврлий, Чехия, Закарпатье, переводы.*

The article analyzes Hryhorii Skovoroda creative development to Slovak reader in the twentieth century.

Key words: *Hryhorii Skovoroda, Zina Genyk-Berezovska, Mikulash Nevrlji, the Czech Republic, Transcarpathia, translations.*

Своєрідність філософських ідей мислителя-письменника Григорія Сковороди привернула увагу європейських книговидавців ще в кінці ХІХ століття. Однак цікаво простежити, якими шляхами діставався його духовний заповіт у словацьку свідомість.

На самому початку слід підкреслити, що Григорій Сковорода був більш відомим серед чеської інтелігенції, у чеському контексті. Подальшими посередниками пізнання життя і творчості Григорія Сковороди були російські видання та невеличкі публікації німецькою мовою.

У 1983 році празьке видавництво "Вишеград" видало вибране віршів, трактатів та кореспонденції Григорія Сковороди під назвою "Розмова про мудрість"[14]. (Тексти вибрала, упорядкувала та передмову написала Зіна Генік-Березовська. Автори перекладу – Франтішка Соколова та Ілона Пацлова). Згадане видання намагалось нав'язати празьке "зачарування" Сковородою у міжвоєнний період саме українському історикові Дмитрові Чижевському. Як наголошує Светла Матгаузерова, дуже суттєвим чинником цього була лекція Д.Чижевського в Українському історично-філософському товаристві у Празі, в якій автор звернув увагу на схожість Григорія Сковороди з німецькими містичками ХVІ-ХVІІ століть – у цьому зв'язку йдеться зокрема про Якоба Бема та Ангела Сілезія щодо як намічених естетичних постулатів, так і вибору релігійної поетичної символіки [9].

У передмові "Духовний і поетичний заповіт Григорія Сковороди" до чеського вибраного "Розмова про мудрість", яка публікувалась також у київському виданні "Грані культур", за визначенням Зіни Генік-Березовської, "Своє місце в культурі Сковорода здобував дуже поступово майже упродовж двох століть, і тільки в наш час більш-менш повно поціновано те, яким чином збагатив він власною творчою оригінальністю традиційні духовні підходи й форми, притаманні східному слов'янству в ХVІІІ ст. Послідовно його почали видавати десь з минулого століття (ХІХ ст. – І.Я.), з часом зростала і бібліографія праць про нього, в 1970-ті роки побачило світ найповніше на сьогодні видання його творів. Подібна картина спостерігалася не лише в Україні, а й у Росії. В жодній країні, за винятком дуже дрібних публікацій, його більше не видавали й не перекладали. Першою значною спробою

¹ Доопрацьований передрук з видання: Дукля, 2009. – №4. – С.54-57.

Бібліографія подана за сучасними вимогами.

ввести його в іномовне середовище стала чеська добірка його поезій, байок, діалогів, трактатів та листів "Розмова про мудрість" (Прага, 1983). Тим самим він прилучається до пантеону творців, які засвідчують розлет філософсько-літературних традицій XVIII ст., поповнюючи наші уявлення про ту велику, впливову і для європейської культури багато в чому визначальну, добу" [4, с.52-53]. Зіна Генік-Березовська ставить і питання, чи Сковорода перший російський філософ, попередник слов'янофілів, чи український просвітитель, який перебував під впливом Б.Спінози. Це питання важливе й для нашої розвідки, оскільки у словацьке середовище Григорій Сковорода часто потрапляв саме через посередництво російських джерел.

На мить ще повернімося у міжвоєнний період. Бо статті, які з'являлись у тодішніх чеських періодичних і неперіодичних виданнях, потрапляли і в Словаччину, з ними знайомилась і тодішня словацька інтелігенція. Наприклад, у Празі в журналі "Pedagogické rozhledy" (38, 1928) появилась стаття Михайла Ліщоти про Г. Сковороду в зв'язку з питаннями освіти і виховання в Україні. Стаття наближає до читача педагогічні погляди Сковороди, органічно пов'язані з його розумінням етики. У розділі про життя і творчий доробок Г. Сковороди Михайло Ліщота пише: "Деякі життєписці Сковороди висловлюють припущення, що Сковорода подорожував і по Італії, пройшов Німеччиною, був у Краловці, познайомився з Кантом і через Польщу повернувся в Україну у своє рідне село". Дальші статті та рецензії можна зустріти у чеських журналах "Вишеград" та "Славія" [15, с.203-204].

Ще один вартий уваги момент. Про нього пише й Зіна Генік-Березовська: "У Сковороди можна знайти чимало глибоких афоризмів, але діалогічна форма, якою він здебільшого користується, не сприймається читачами легко чи самодостатньо. Запитання не поставлені ним таким чином, аби відповіді могли легко влучити в ціль, оскільки знову ж таки діалог не надто зручно розподілений між учасниками розмови, а текст переобтяжений безліччю цитат. Читання Сковороди, отже, не є такою легкою справою, як міг би очікувати сучасний читач, сподіваючись, що перед ним просто дотепні твори давньої літератури, пересиченої антитезами і парадоксами. Це аж ніяк не є закидом. Багатьох і сьогодні приваблює чарівність, чиста, хоч і дуже своєрідна наївність, яка, відбиваючи певну обмеженість тогочасних культурних форм, приховує в собі силу духовної цілісності" [4, с.70].

Свого часу й Іван Франко також відзначив, що внаслідок алегоричного способу письма зрозуміти твори Сковороди нелегко [6, с.29].

Напевно, і цей момент зумовив, що філософські погляди й поетичні твори Г. Сковороди важче доходили і сприймалися на теренах Словаччини. А якщо і доходили, то скоріш посередництвом контактів з Росією.

У бібліотеці одного з найвидатніших представників закарпатоукраїнської літератури другої половини XIX століття Анатолія Кралицького (1835-1894) зберігались твори Григорія Сковороди. У цьому зв'язку літературознавець Йолана Голенда зазначає: "Кралицький у своїх "Афоризмах" наводить із 10-ї пісні "Саду божественных п'єсней" – цього класичного зразку соціальної поезії Г. Сковороди – перші три рядки, а четвертий перефразовує:

Всякому городу нрав и права,
Всяка имеет свой ум голова;
А мне одна только в свете дума,
Как би умереть не без ума.

Звернення Кралицького до Сковороди свідчить про те, що наш письменник був обізнаний з його творчістю і що він шанував цього народного філософа, мислителя і оригінального поета, поділяв його погляди" [5, с.42-43.].

Закарпатський український літературознавець В. Микитась знаходить паралелі між байкою Олександра Духновича (1803-1865) та байками українського просвітителя Г.Сковороди [7, с.125], хоча літературознавець Любиця Бабота твердить, що цей закарпатський літератор не був знайомий з творчістю Сковороди [1, с.8].

Оскільки закарпатоукраїнські письменники ХІХ століття дуже часто спілкувалися зі словацькими письменниками, то цілком можливо, що й такими шляхами добирались думки Г. Сквороди до словаків, входили у їхню свідомість.

У 30-ті роки минулого століття український письменник Леонід Мосендз (1897 – 1948) у "Братиславському віснику" (ч. 1, березень 1933, видання "Просвіти", стор. 4-8) опублікував оповідання "Мінерва", в якому описав перебування Григорія Сквороди в Словаччині. Оповідання Л. Мосендза передрукував у 2000 році український літературний журнал "Дукля" (ч. 1, лютий 2000, стор. 21-25), який видає у Пряшеві Спілка українських письменників Словаччини. Як пише у цьому ж номері літературознавець Микола Неврлий, в оповіданні відбиті й власні погляди Л. Мосендза, є в ньому і певна доля художнього домислу.

Словацький читач мав змогу познайомитись із Сквородою і посередництвом художнього перекладу. У 1974 році у братиславському видавництві "Татран" вийшли вибрані поезії Павла Тичини "Золотий гомін" ("Zlatý hláhol") у перекладі Мар'яна Гевеші та Яна Замбора. Тут вміщено й уривок з поетичної симфонії П. Г. Тичини "Скворода". Післямову "Поет світового масштабу" написав Микола Неврлий, в якій, крім іншого, йдеться, що у "Сквороді" поет досяг вершин свого художнього і філософського синтезу, використав найсучасніший поступ модерної поезії. По суті мовиться про історіософію України, бурхливу долю її історії і подальше прямування до вершин поетового народу. "Український Сократ – Скворода, – пише Микола Неврлий, – був знавцем людського серця. Вчив про життя і смерть, як неминучий процес людського буття, про перемогу добра над злом. Цією гуманістичною філософією пройнятий увесь твір Тичини. Від нього, а далі від В.-Р.Вагнера, прийняв поет музичну праоснову світу" [11, с.117].

У 1978 році у "Малій енциклопедії письменників світу", яка вийшла у братиславському видавництві "Обзор", з'явилось гасло "Скворода" [10, с.510]. Згадується Г. Скворода й у посібнику літератури, який вийшов по-словацьки у 1998 році [13, с.338-339].

Трнавський євангелістський календар за 1985 рік знайомить свою общину зі зразками філософських думок та літературною творчістю Григорія Сквороди [16]. Словацькій євангелістській громаді видатного українця представив Павел Габріш. На сторінках згаданого видання опубліковані також зразки творів збірки "Сад божественных п'єсней", уривки з листів Г.Сквороди до М.Ковалинського та трактатів, діалогів і притч.

Як доречно зазначає у статті "Григорій Скворода" у "Трнавському календарі" літературознавець Любиця Бабота, переклади Габріша з літературної спадщини Г. Сквороди стали першим вдалим і корисним словацьким внеском в ознайомлення з українським мислителем ХVІІІ століття [2, с.74-76].

1996 року словацька літературна газета "Літерарни тижденік" друкує переклади байок, афоризмів та медальйон Г. С. Сквороди під назвою "Будь схожим на пальму" [12, с.15].

Велику увагу втіленню філософських ідей Сквороди у свідомості словаків приділяв і приділяє літературознавець, академік НАНУ Микола Неврлий. Свідченням цього є і його стаття "Український Сократ" у газеті "Слово" (23.1. – 29.1. 2002). У зв'язку з активністю Миколи Неврлого слід ще згадати, що велика його заслуга й у події, яка відбулася 8-го жовтня 2003 року у Братиславі. У той день на будинку по вулиці Панській номер 26 було відкрито меморіальну дошку Григорію Сквороді, котрий, подорожуючи по Європі, відвідав Братиславу й Трnavу [8, с.1].

Напевно, і згадані публікації та інформації, які появлялись у словацькій пресі, дали широкому читачеві хоча б загальну уяву про Григорія Сквороду. На ширше і ґрунтовніше ознайомлення з творчим доробком українського філософа словацька громадськість ще лише чекає.

1. Бабота Л. Закарпатоукраїнська проза другої половини ХІХ століття / Бабота Л. – Братислава-Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1994. – 249 с.
2. Бабота Л. Григорій Скворода в Трнавському календарі / Л.Бабота // Дукля. – Пряшів, 1998. – Ч.5. – С.74-76.
3. Геник-Березовська З. Грані культур / Геник-Березовська З. – К. : Гелікон, 2000. – 368 с.
4. Геник-Березовська З. Духовний і поетичний заповіт Григорія Сквороди // Геник-Березовська З. Грані культур. – К. : Гелікон, 2000. – С. 51–71.
5. Голенда Й. Анатолій Кралицький / Й.Голенда // Кралицький А. Вибрані твори. – Братислава-Пряшів : Словацьке педагогічне видавництво, відділ української літератури, 1984. – С.42-43.
6. Іваньо І. В. Григорій Скворода // Скворода Г. Вірші. Пісні. Байки. Притчі. Прозові переклади. Листи / [упор., вступна стаття і приміт. І. В. Іваня]. – К. : Наукова думка, 1983. – С.5-32.
7. Микитась В. Галузка могутнього дерева: літературний нарис / Микитась В. – Ужгород : Карпати, 1971 – 111 с.
8. Яцканин І. Григорій Скворода в Братиславі / І.Яцканин // Нове життя. – Пряшів, ч.41-44, 21.10.2003. – С.1.
9. Hryhorij Skovoroda. Učitel života: 1722-1794 / Přel. D.Dvořáková. – Praha : Irian, 1994. – 40 р.
10. Malá encyklopédia spisovateľov sveta. – Bratislava : Obzor, 1978. – S. 510.
11. Nevrlý M. Básnik formátu světového / M. Nevrlý // Pavlo Tučyna. Zlatý hlahol. – Bratislava : Tatran, 1974. – S.117.
12. Podobaj sa palme. Z myšlienkového odkazu Hryhoriija Skovorodu (Překlad Ivan Jackanin) // Literárny týždenník. – Bratislava, 1996. – S.15.
13. Rukovát' literatúry. – Bratislava-Košice : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – PEZOLT PVD, 1998. – S. 338-339.
14. Skovoroda H. Rozmluva o moudrosti / Skovoroda H. – Praha : Vyšehrad, 1983. – 247 s.
15. Sto padesát let česko-ukrajinských literárních styků. – Praha : Svět Sovětů, 1968. – S.203-204.
16. Trnavský evanjelický kalendář na obyčejný rok po narození Krista pána. – Mikuláš : Tranoscius Liptovský, 1985. – Roč. 85.

Стаття надійшла до редакції 1 грудня 2012 року